

کنکاش حول محور آموزش مجازی

فرزاد آقاراکلی، مرتضی دونلوب و احسان فرزین لینه برون

ادانشجوی کارشناسی علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان شهید بهشتی کتبد کاووس Farzadagh3@gmail.com

ادانشجوی کارشناسی علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان شهید بهشتی کتبد کاووس jack.zodiak.313@gmail.com

انویسنده مسئول، دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان شهید بهشتی کتبد کاووس ehsanfarzin545@gmail.com

چکیده

آموزش مجازی یا الکترونیکی نوعی از آموزش می‌باشد، که بر خلاف آموزش سنتی، به صورت چهره به چهره و یا حضوری انجام نمی‌گیرد. پیدایش این نوع از آموزش سبب شده تا افراد به این پدیده روی آورده و نیازهای آموزشی خود را تا حدودی از این طریق جبران نمایند. این پژوهش به صورت مروری بوده و هدف از انجام که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و فیش برداری جمع‌آوری شده است، آشنایی با مزایا و معایب آموزش مجازی می‌باشد. براساس نتایج به دست آمده، از جمله مزایای آموزش مجازی: سهولت دستیابی به منابع آموزشی در هر زمان و هر جا و برای هر فرد، کاهش برخی هزینه‌های آموزشی، امکان مرور راحت تر مطالب نسبت به آموزش سنتی، حل مشکل کمبود جا و مکان جهت آموزش و یادگیری، کاهش برخی هزینه‌های آموزشی و... می‌باشند. همچنین از اصلی‌ترین معایب این سبک از آموزش، چهره به چهره نبودن به صورت حضوری، کاهش برقراری ارتباط عاطفی، نیاز به دسترسی به اینترنت برای برقراری آموزش مجازی، یکسان نبودن امکانات مورد نیاز برای برقراری آموزش مجازی به علت عدم رعایت عدالت آموزشی، کمبود محتوای کافی در برخی زمینه‌ها، کاهش خلاقیت فراگیران و... می‌باشند.

کلیدواژه‌ها: آموزش، مجازی، مزایا، معایب

مقدمه

از اساسی‌ترین نیازهای بشر و یکی از حقوق طبیعی و عمومی تمامی افراد جامعه حق آموزش و فرا گرفتن موضوعات مختلف در زمینه‌های گوناگون می‌باشد. امروزه با گسترش و پیشرفت روز افزون علم و دانش در تمامی زمینه‌ها آموزش نیز از این پیشرفت بی‌نصیب نمانده است. مسئله‌ی رو به رشد بودن تعداد جمعیت جهان از گذشته تا به کنون و همچنین پیشرفت‌های مداوم جامعه بشری در بسترهای گوناگون سبب شده است تا جامعه نتواند به تمامی نیازهای افراد خود در رابطه با آموزش به طور متناسب پاسخگو باشد. بنابراین برای حل این مسئله و رفع نیازهای آموزشی افراد جامعه باید از راه و روش‌هایی استفاده نمود که توسط آنان، آموزش را به صرفه و با کمترین هزینه، چه از لحاظ زمانی و چه از لحاظ اقتصادی در اختیار تمامی افراد جامعه قرارداد. آموزش مجازی نوعی فناوری و آموزش غربی به شمار می‌رود که بر محور ارزش‌هایی نظیر فرد محور بودن، یادگیری مستقل، خودراهبری و فعال مبتنی است، البته بدیهی است که هر جامعه متناسب با نیازها و شرایط خاص اجتماعی و فرهنگی خود آن را به کار می‌گیرد (لوی^۱، ۲۰۰۶). آموزش مجازی به تمام شکل‌های یاددهی و یادگیری اطلاق می‌گردد که به شیوه الکترونیکی اجرا و پشتیبانی می‌گردند (کیان، ۱۳۹۳). در واقع تعریفی که می‌توان از آموزش مجازی یا آموزش الکترونیک^۲ به کار برد این است که همان استفاده از اینترنت برای یادگیری است، که از طریق ارتباط اینترنتی و مرورگر وب در هر زمان و مکانی می‌توان به این مقصود دست یافت (پهلوانی، ۱۳۸۷). آموزش مجازی در یک زمان و مکان و به صورت چهره به چهره انجام نمی‌گیرد، بلکه بر خلاف آموزش سنتی چهره به چهره به صورت مجازی است و شاگرد و معلم از هم جدا بوده و مدرس محتوای درس را از طریق نرم افزار مدیریت دروس منابع چند رسانه‌ای اینترنت ویدیو کنفرانس و مانند آن فراهم می‌کند (صوفیه، ۱۳۸۹). در نتیجه آموزش مجازی به هر نوع دوره آموزشی اطلاق می‌گردد که به شکلی غیر از آموزش سنتی چهره به چهره انجام می‌گیرد (سانابریا^۳ و همکاران، ۲۰۱۸).

تاریخچه‌ی آموزش مجازی:

طبق نظرهای تاریخی معتبر اولین آموزش‌های غیرحضوری، در سال ۱۷۰۰ تا ۱۷۲۰ میلادی شکل گرفته است. در این نوع آموزش‌ها که به آموزش‌های مکاتبه‌ای نیز مشهور بوده‌اند، اصل شیوه‌ی یادگیری بر مکاتبه و نامه‌نگاری بین استاد و فراگیر بوده است. اما پس از سالیان طولانی رفته رفته و با ظهور فناوری‌های جدید این شکل از آموزش مدرن‌تر شد. تا اینکه در اواخر قرن بیست با تکامل و پیشرفت تکنولوژی دانشگاه‌ها نوعی آموزش از راه دور بر پایه سیستم‌های چند رسانه‌ای را مورد استفاده قرار دادند (خدیور و رحمانی، ۱۳۸۸).

و در سال ۱۹۸۴ نخستین دوره آنلاین در مقطع کارشناسی ارائه شد، تا اینکه در سال ۱۹۹۷ با ائتلاف بیش از ۱۰۰ موسسه آموزشی دانشگاه مجازی کالیفرنیا تاسیس شد و این که در چند سال گذشته موسسات زیادی خصوصاً در آمریکا برای کارکنان خود و کارکنان شرکت‌های دیگر اقدام به برگزاری آموزش الکترونیک نموده‌اند، از جمله: IBM، مایکروسافت، سیسکو و... چرا که امروزه مشخص شده است آموزش در موفقیت‌های تجاری و توسعه نقش مهمی دارد و از ارزش‌های استراتژیک برخوردار است (مارک^۴، بی‌تا).

اگر تا دیروز آموزش، تنها از معلمان و مربیان سود می‌برد و کتاب به عنوان اصلی‌ترین منبع اطلاعاتی در امر آموزش محسوب می‌شد، امروزه آموزش با ابزارها و محیط‌های جدید ارتباطی روبه‌رو شده است. پیشرفت‌های اخیر در صنعت رایانه و اطلاع رسانی، ورود و ظهور شبکه‌های اطلاع رسانی محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی و به ویژه اینترنت، چند رسانه‌ها، فناوری‌های ارتباطی، ابزارها و روش‌های جدید را پیش روی طراحان، برنامه‌ریزان و مدیران و مجریان برنامه‌های آموزشی قرار داده است. نفوذ فناوری‌های جدید اطلاعاتی به مراکز آموزشی (از مدارس تا دانشگاه‌ها و حتی منازل)، روابط ساده‌ی معلمی و شاگردی را به طور کلی دگرگون ساخته است. به این ترتیب، الگوهای سنتی یادگیری متحول شده‌اند و کاربران با حجم گسترده‌ای از دانش و اطلاعات مواجه هستند (کیا، ۱۳۸۸). با توجه به این مهم نمی‌توان از وجود مسئله‌ی مهم آموزش الکترونیک غافل شد. در نتیجه ضروری است که با مزایا و معایب آن آشنا گشته و در جهت رفع و کاهش چالش‌های آن گام برداشت و بر مزایای این پیشرفت بشری افزود. هدف از انجام این پژوهش آشنایی با مزایا و معایب آموزش مجازی می‌باشد و سولاتی که مطرح می‌-

گردند حاکی از این هستند که آموزش مجازی و یا الکترونیک چه محدودیت‌ها و معایبی دارد؟ و مزایای آموزش مجازی چیست؟

روش پژوهش:

پژوهش حاضر از نوع مروری می‌باشد و توسط روش کتابخانه‌ای و فیش برداری به گردآوری مطالب مختلف پرداخته است. همچنین در طی این پژوهش از تحلیل منابع مختلفی چون: کتاب‌ها، پژوهش‌ها، مقالات و... استفاده شده است.

دسته بندی آموزش الکترونیک:

آموزش الکترونیک را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد (همان):

۱. یادگیری شخصی
  ۲. یادگیری جمعی
  ۳. کلاس‌های مجازی
۱. **یادگیری شخصی**: در این دسته، فرد رشته‌ی مورد علاقه‌ی خود را انتخاب می‌کند و در محیط اطراف خود مخصوصاً اینترنت، به دنبال اطلاعات مرتبط با آن می‌گردد و در آن زمینه تحقیق می‌کند، سپس سؤالات خود را از اساتید آن رشته به صورت **offline** می‌پرسد.
  ۲. **یادگیری جمعی**: در این دسته شرایطی برای افراد مهیا می‌شود تا با یکدیگر و اساتید خود ارتباط برقرار کنند. از جمله این ابزار **Forum, chat** و غیره است. در این روش معمولاً زمان شروع و خاتمه‌ی دوره‌ی آموزشی و امتحانات برای همه‌ی آن گروه، یکسان است.
  ۳. **کلاس‌های مجازی**: در این دسته، شرایط کاملاً مانند کلاس درس است و حتی در بعضی از موارد در کلاس‌های فیزیکی برگزار می‌شود. در این جا از ویدئو کنفرانس و به جای تخته سیاه از یک ویدئو پروژکتور استفاده می‌شود. گاهی از اوقات برای هر فرد یک کامپیوتر در نظر گرفته می‌شود و ارتباط ویدئویی از طریق صفحه‌ی نمایشگر و دوربین یا وب کم خواهد بود و هر کسی می‌تواند از طریق کامپیوتر با استاد ارتباط برقرار کند. این روش مخصوصاً برای برگزاری کلاس‌هایی که استاد مربوط به آن درس به تعداد کافی موجود نیست و امکان جابجایی اساتید هم وجود ندارد، مفید می‌باشد؛ به ویژه برای دانشگاه‌ها، شاخه‌ای از این دسته در پزشکی از راه دور نیز استفاده می‌شود.

مزایای آموزش مجازی:

در کنار محدودیت‌هایی که این پیشرفت بشری می‌تواند با خود به همراه داشته باشد، اما نمی‌توان از مزایای گسترده‌ی آن نیز چشم پوشی نمود. حال برخی از مزایای آن به این ترتیب می‌باشند:

- می‌توان از مطاب آموزشی در هر زمان و مکان و برای همه‌ی افراد استفاده نمود.
- بنابر پژوهش‌های دکتر کیا (۱۳۸۸)، در آموزش الکترونیک هزینه‌های یادگیری کاهش می‌یابد، دانش و اطلاعات را عموم مردم می‌توانند بدست آورند، نتیجه آموزش و یادگیری شما سریع تر مشخص می‌شود، تبعیض و پارتی بازی کمتر اتفاق می‌افتد.
- نیازی به حضور فیزیکی مدرس در کلاس نمی‌باشد.
- افزایش میزان اثربخشی و بازدهی آموزشی به دلیل حذف محدودیت‌های زمانی و مکانی، افزایش کیفیت ارائه درس‌ها به دلیل ارائه آنها به صورت چند رسانه‌ای، انعطاف‌پذیری در دسترس بودن و سهولت دسترسی به منابع آموزشی جامعیت فراگیری پویایی روزآمدی و رفع نیازهای آموزشی در زمان دلخواه (مجیدی، ۱۳۸۸).
- جمع آوری سریع بازخوردها و تجزیه و تحلیل آنها و همچنین افزایش سرعت در توسعه و پیشرفت یادگیری (فرهادی، ۱۳۸۴).

- بر پایه مطالعات انجام شده از مهمترین مزایای اشاره شده در گزارش پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه آموزش الکترونیکی شام چنین مواردی است: افزایش کیفیت یادگیری و آموخته‌های دانشجویان، سهولت دسترسی به حجم بالایی از اطلاعات و دانش‌های موجود در جهان، دسترسی سریع و به موقع اطلاعات در زمان اندک، کاهش برخی هزینه‌های آموزشی، بالا بردن کیفیت دقت و صحت مطالب درسی و علمی، ارتقای علمی دانشجویان و مدرسان و هم‌چنین، رویکرد مناسب آموزشی که می‌بایست دارای ویژگی‌های تعامل دوطرفه استاد با دانشجویان و تشکیل کارگروه‌های آموزشی، بهره‌گیری از تکنولوژی‌های مناسب آموزشی مانند استفاده از محیط وب و فن‌آوری اطلاعات در محیط‌های آموزشی باشد (جفرسون و آرنولد^۵، ۲۰۰۹؛ ذوالفقاری و همکاران، ۱۳۸۸).
- به علت محدودیت‌هایی چون کمبود فضا در کلاس‌های سنتی، یکی از بهترین گزینه‌ها برای آموزش افراد، استفاده از آموزش مجازی است.
- امکان مرور مطالب آموزشی در هر زمان در آموزش‌های مجازی ای که به صورت آفلاین برقرار می‌شوند وجود دارد در حالیکه در آموزش‌های سنتی و حضوری امکان برگشت و خواندن دوباره مطالب قبلی به آسانی ممکن نیست.

معایب و محدودیت‌های آموزش مجازی:

همانگونه که از مزایای فراوان آموزش مجازی یاد شد، اما از محدودیت‌ها و معایبی که این آموزش در پی دارد نیز نمی‌توان غافل شد:

- یکی از چالش‌ها و محدودیت‌های اصلی آموزش مجازی، رو در رو و چهره به چهره نبودن به صورت حضوری است. از آنجا که ارتباط عاطفی و برقراری آن بین معلم و شاگرد بسیار مهم است و خود به عنوان عاملی مهم در اثربخشی امر یادگیری به شمار می‌رود، بنابراین با توجه به حضوری نبودن این نوع آموزش، ارتباط عاطفی بین معلم و فراگیر در آن کمرنگ تر است.
- اینترنت، یکی از نیازهای اصلی برای برقراری آموزش مجازی می‌باشد. قوی بودن پهنای باند اینترنت و زیرساخت‌های آن برای دستیابی به آموزش مجازی حائز اهمیت است، ولی متأسفانه این مسئله در برخی مناطق رعایت نمی‌گردد. همچنین تمامی افراد از امکانات یکسان جهت برقراری یادگیری به صورت مجازی برخوردار نیستند و عدالت آموزشی در تمامی مناطق دنیا به صورت یکسان رعایت نمی‌گردد در نتیجه این نیز یکی از محدودیت‌های آموزش مجازی به شمار می‌رود چراکه در این مورد همه افراد از امکاناتی چون اینترنت، تلفن همراه، کامپیوتر و غیره که ملزومه‌ی برقراری آموزش مجازی هست برخوردار نیستند.
- مسئله دیگری که از محدودیت‌های آموزش مجازی به شمار می‌رود عدم وجود محتوای کافی در برخی زمینه‌ها است.
- صاحب نظران متعددی به کاستی‌های آموزش‌های مجازی اشاره داشته‌اند. از جمله Dreyfus استاد معاصر فلسفه و منتقد اینترنت، بر این باور است که آموزش مجازی نمی‌تواند تضمین بروز ایده‌های خلاق، کیفیت اطلاعات، اشراف کاربران بر تمامی واقعیت‌ها و امکان زندگی آکنده از معنا را برای یادگیرندگان فراهم کند. از نظر وی، دانشجویان متوجه هستند که حضور در کلاس، بودن با استاد و بودن با دیگر دانشجویان در کلاس، چیزی است که به آنها احساس ارتباط با کلاس می‌دهد به طوری که آنها نمی‌خواهند این احساس را از دست بدهند. حضور در کلاس آن قدر تجربه مثبتی است که اغلب دانشجویان زحمت آمدن سر کلاس در هوای بد را به خود می‌دهند و در کلاس حاضر می‌شوند (دریفوس^۶، ۲۰۱۰).
- از دیگر محدودیت‌هایی که برای این آموزش بیان شده (روزنبرگ^۷، ۲۰۰۱):
  - ایجاد محدودیت‌های فرهنگی از جمله کپی رایت، عدم آشنایی مدرسان به قوانین و از بین رفتن تنوع فرهنگی
  - ایجاد محدودیت‌های آموزشی چون کافی نبودن دانش رایانه ای دانشجویان
  - ایجاد محدودیت‌های اقتصادی چون هزینه بالای راه اندازی و استفاده از تجهیزات رایانه ای، بالا بودن هزینه به کارگیری خطوط.

نتیجه گیری:

طی بررسی‌های به عمل آمده با معنا و مفهوم آموزش مجازی یا الکترونیک آشنا شدیم و دانستیم آموزش مجازی به هر نوع آموزشی اطلاق می‌گردد که به شکلی غیر از آموزش سنتی چهره به چهره انجام می‌گیرد. بدون شک با وجود مزایای فراوانی که این پدیده با خود به همراه دارد نمی‌توان به خاطر معایب آن از این نوع پدیده چشم پوشی نمود. نتایج این تحقیق که با هدف آشنایی با مزایا و معایب این نوع آموزش به دست آمد حاکی از این مطلب است که، مزایای این نوع آموزش شامل مواردی چون: سهولت دستیابی به منابع آموزشی در هر زمان و هر جا و برای هر فرد، کاهش برخی هزینه‌های آموزشی، امکان مرور راحت تر مطالب نسبت به آموزش سنتی، حل مشکل کمبود جا و مکان جهت آموزش و یادگیری، کاهش برخی هزینه‌های آموزشی و غیره می‌باشند. همچنین از اصلی‌ترین معایب این سبک از آموزش، چهره به چهره نبودن به صورت حضوری و کاهش برقراری ارتباط عاطفی، نیاز به دسترسی به اینترنت برای برقراری آموزش مجازی، یکسان نبودن امکانات مورد نیاز برای برقراری آموزش مجازی به علت عدم رعایت عدالت آموزشی، کمبود محتوای کافی در برخی زمینه‌ها، کاهش خلاقیت فراگیران و... می‌باشند.

پی نوشت:

1 Levy	2. E-Learning
3. Sanabria	4. Mark
5. Jefferson & Arnold	6. Dreyfus
7. Rosenberg	

منابع فارسی:

- پهلوانی فراهانی، پروانه (۱۳۸۷). جایگاه آموزش الکترونیکی، راهکارها، مزایا و معایب. مجله مهارت، شماره ۶۱.
- خدیبور، صالح و رحمانی، یونس (۱۳۸۸). منابع و چالش‌های دانشگاه مجازی در شهر الکترونیکی. کنفرانس بین‌المللی شهرداری الکترونیکی، دوره ۲، ۱۶۹۲-۱۶۸۱.
- ذوالفقاری میترا؛ سرمدی، محمدرضا؛ نگارنده، رضا؛ زندی، بهمن و احمدی، فضل‌الله (۱۳۸۸). "نگرش اعضای هیات علمی دانشکده پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی تهران به تدریس از طریق نظام یادگیری الکترونیکی ترکیبی". نشریه‌ی حیات، دوره ۱۵، شماره ۱، ۳۹-۳۱.
- صوفیه، جمال (۱۳۸۹). آموزش الکترونیکی. ماهنامه دنیای مخابرات و ارتباطات. شماره ۷۳.
- فرهادی، ربابه (۱۳۸۴). آموزش الکترونیکی، پارادایم جدید در عصر اطلاعات. فصلنامه علوم و فناوری اطلاعات، شماره ۲۱.
- کیا، علی اصغر (۱۳۸۸). نگاهی به آموزش مجازی الکترونیک. ماهنامه کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره ۲۴، ۸۹-۸۲.
- کیان، مریم (۱۳۹۳). چالش‌های آموزش مجازی: روایت آنچه در دانشگاه مجازی آموخته نمی‌شود. مجله دانشگاهی یادگیری الکترونیکی، دوره ۵، شماره ۱، ۲۲-۱۱.
- مجیدی، اکبر (۱۳۸۸). آموزش الکترونیکی، تاریخچه، ویژگی‌ها، زیرساخت‌ها و منابع. فصلنامه کتاب. شماره ۷۸.

منابع انگلیسی:

- Dreyfus H. (2010). About the Internet: A Philosophical Look at the Internet. Farsinezhad A, trans. Tehran: Sagh Publications; . P. 20-85.
- Jefferson, R. N., & Arnold, L. W. (2009). Effects of virtual education on academic Culture perceived advantages and disadvantages. *US-China Education Review*, 6(3), 61_66.
- Karimzadgan-Moghaddam D. (In translation) e-learning: strategies for delivering knowledge in digital age. Rosenberg MJ. Tehran: Payame Noor publication. 2001.
- Levy P. The Impact of Technology in Cyber Culture. Minneapolis: University of Minnesota Press [Internet]. 2006 [cited 2013 April 12]. Available

from:<https://circle.ubc.ca/bitstream/handle/2429/1333/WikiRevolutionCATaC2006.pdf?sequence>

Mark W. brodsky, E-learning Implementation, available: <http://ulysseslearning.com>.
Sanabria, O. B., Chavez, M. P., & Gómez Zermeño, M. (2018). Virtual educational model for remote communities in Chocó, Colombia. *International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology*, 22(2):195_555.